

а) по-перше, до посадових осіб територіальних органів та центрального апарату ДПтС України, які здійснюють відомчий контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань (ст. 23 КВК України);

б) по-друге, до прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів в органах і установах виконання покарань при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян (ст. 22 КВК України).

Згідно з п. 10.4 та 12.1 наказу Генерального прокурора України від 12 квітня 2013 р. № 7тн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» відповідні прокурори повинні щомісячно перевіряти в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань додержання вимог законодавства при розгляді звернень затриманих та засуджених та не рідше одного разу на місяць безпосередньо здійснювати особистий прийом ув'язнених та засуджених;

в) по-третє, до інших осіб, які мають право без спеціального дозволу (акредитації) відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю та проведення перевірок. За початковою редакцією ч. 1 ст. 24 КВК України таке право (з 2004 р.) і тільки для здійснення контролю отримали лише Президент України, Прем'єр-міністр України, Уповноважений Верховної ради України з прав людини, голови місцевих адміністрацій, на території яких розташовані установи виконання покарань, народні депутати та депутати, уповноважені місцевими радами, та сільський, селищний, міський голова на території відповідної місцевої ради.

За новою редакцією ч. 1 ст. 24 КВК України таке право (з 2014 р.) надане вже Президенту України або спеціально уповноваженим ним представникам (не більше п'яти осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі); Прем'єр-міністру України або спеціально уповноваженим ним представникам (не більше двох осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі); Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини або спеціально уповноваженим ним представникам; голові, заступникам голови та членам Комісії при Президенті України у питанні помилування; Міністру юстиції України або спеціально уповноваженим ним представникам (не більше двох осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі); Міністру внутрішніх справ України або спеціально уповноваженим ним представникам (не більше двох осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі); членам Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; Голові Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головам місцевих державних адміністрацій, на території яких вони розташовані, або спеціально уповноваженим ними представникам (не більше п'яти осіб на відповідну територію); народним депутатам України, їх помічникам-консультантам, депутатам Верховної Ради Автономної Республіки Крим та депутатам місцевих рад; Генеральному прокурору України, а також уповноваженим ним прокурорам і прокурорам, які

здійснюють нагляд за виконанням покарань на відповідній території; головам, заступникам голови та членам спостережної комісії, які здійснюють організацію громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань; сільським, селищним, міським головам або спеціально уповноваженим ними представникам (не більше п'яти осіб) – на території відповідної місцевої ради; членам громадських рад при центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, та його територіальних підрозділах – на відповідній території.

При цьому відвідування можливі: а) в будь-який час; б) безперешкодно; в) не тільки для контролю, а й для здійснення перевірок; г) за бажанням – у супроводі до трьох медичних працівників для медичного огляду засуджених та до двох представників засобів масової інформації.

Ці особи, у тому числі представники засобів масової інформації, під час відвідування установ виконання покарань вправі безперешкодно, без обмеження в часі, із забезпеченням максимального сприяння працівниками та адміністративними установами виконання покарань пересуватися територією установ виконання покарань, здійснювати аудіо- та відеозапис та поширювати отриману інформацію, ознайомлюватися із звітністю, у тому числі й статистичною, проводити ревізії, здійснювати інспектування, подавати усні або письмові запити, перевіряти додержання законодавства, оскаржувати протиправні дії (бездіяльність) посадових та службових осіб установ виконання покарань, вимагати негайного припинення таких дій (бездіяльності) та притягнення до відповідальності винних осіб (з наступним вичерпним письмовим повідомленням відповідної особи про вжиті (не вжиті) заходи відповідальності протягом 10 днів з дня отримання відповідної вимоги), ознайомлюватися з особовими справами засуджених, іншими документами тощо, спілкуватися з будь-якими працівниками установ виконання покарань та засудженими (у тому числі на умовах анонімності). Режим в установ виконання покарань не повинен перешкоджати або використовуватися як перешкода реалізації цими особами своїх повноважень.

Поки що це – дійсно досить цікаві новели кримінально-виконавчого законодавства. Як вони будуть реалізовані на практиці і чи будуть надавати конкретному засудженому до позбавлення волі у конкретній установі виконання покарань реальну можливість безперешкодно спілкуватися з такими особами, а особливо озвучувати скарги, – покаже час.

*Лиховая С. Я.,
доктор юридических наук,
професор, заведуюча
кафедрой уголовного права и процесса
Учебно-научного Юридического института
Национального авиационного университета*

РЕГУЛІРОВАНИЕ ТРУДОВЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Економічне змінення, котрыє проиизошли в Україні за последние годы, требуют пересмотра вопросов правового регулирования труда осужденных

в местах лишения свободы. Анализ современного уголовно-исправительного законодательства, регулирующего труд заключенных, свидетельствует, что только некоторые из них относятся к трудовому законодательству, в то время как большая часть относится к исправительно-трудовому праву. Объяснить это можно тем, что заключенные трудятся в специфических условиях. Именно то, что процесс их труда значительно отличается от труда свободных граждан и обуславливает как бы двойное нормативное регулирование трудовых отношений, одним из субъектов которых является лицо, отбывающее наказание в виде лишения свободы.

Источниками регулирования трудовых правоотношений в местах лишения свободы является уголовно-исполнительное законодательство Украины, Кодекс законов о труде Украины и иные нормативно-правовые акты. Таким образом, правовое регулирование труда осужденных должно включать все формы юридического влияния отдельных отраслей права на осознанную трудовую деятельность этой категории лиц, с учётом тех изменений, которые осуществляются в государстве на законодательном уровне с целью их гуманизации.

В современных условиях персонал учреждений исполнения наказаний (УИН), прикрываясь декларативными заявлениями о том, что труд признается средством исправления и ресоциализации и ссылаясь на безусловную реализацию международных рекомендаций в этой сфере, продолжает видеть преимущество именно «использования труда» осужденных, а «трудовое воспитание».

Анализ уголовно-исполнительного законодательства даст основания для вывода, что в нем отсутствует чёткая дефиниция характера труда. В нем нет указания на то, является ли труд заключенных добровольным или принудительным. В местах лишения свободы право на труд надлежащим образом не реализовывается, оно ввиду отсутствия его надлежащего нормативного оформления, а также в связи с отсутствием его определения и гарантирования. Таким образом, право на труд в местах лишения представляется своего рода пожеланием.

Так, в соответствии с ч. 1 ст. 107 Уголовно-исполнительного кодекса Украины (далее – УИК Украины) осужденные, которые отбывают наказание в виде лишения свободы, имеют право в порядке, установленном этим кодексом и нормативно-правовыми актами Министерства юстиции Украины, участвовать в трудовой деятельности.

В соответствии с ч. 1 ст. 118 УИК Украины осужденные к лишению свободы должны работать на местах и выполнять работы, которые определяются администрацией колонии. Обязанность превращается в обязанность, а обязанность трансформируется в обязательное привлечение осужденного к труду администрацией учреждений исполнения наказания. Кроме этого, в ст. 107 УИК Украины «Права и обязанности осужденных к лишению свободы» такая обязанность как принудительный труд не предусмотрена. Таким образом, труд осужденных имеет принудительный характер, что противоречит ст. 43 Конституции Украины, в которой предусмотрено, что каждый имеет право на труд, что предполагает возможность зарабатывать себе на жизнь трудом, который он свободно выбирает или на который он свободно соглашается, а использование принудительного труда запрещается.

Однако сегодня труд осужденных в учреждениях исполнения наказаний не является в юридическом смысле трудом добровольным, а осуществляется в процессе исполнения и отбывания наказания в порядке государственного принуждения. А это, в свою очередь, противоречит ч. 2 ст. 102 УИК Украины, в которой указано, что режим в колониях должен сводить к минимуму различие между условиями жизни в колонии и на свободе.

Условия труда осужденных к лишению свободы предусмотрены в ст. 119 УИК Украины. В этой норме указано, что рабочая неделя и освобождение от работы в выходные, праздничные и нерабочие дни, соблюдение правил охраны труда, техники безопасности и производственной санитарии определяются законодательством о труде, а время начала и окончания работы (смены) определяются администрацией колонии.

Оплата труда заключенных осуществляется относительно качества и количества труда (выработки) (ч. 1 ст. 120 УИК Украины). Но в этой норме законодатель не указывает кто и на каком основании определяет качественные и количественные показатели труда заключенных. Формы и системы оплаты труда, нормативы и расценки устанавливаются нормативно-правовыми актами Государственной пенитенциарной службы Украины (далее – ГПС Украины). Следует отметить, что ГПС Украины является не законодательным органом, а входит в систему органов исполнения наказаний. Законодатель только предоставляет ей право устанавливать собственные формы и систему труда, нормы и расценки, а это, в свою очередь, противоречит ч. 6 ст. 92 Конституции Украины, в которой указано, что исключительно законами Украины устанавливаются основы социальной защиты, виды пенсионного обеспечения, основы регулирования труда и занятости.

Очевидно, что нормативные акты ГПС Украины не ставят своей целью защиту права осужденных на труд, справедливую и своевременную оплату труда, иных трудовых прав.

Считается, что труд осужденных к лишению свободы не входит в полном объеме в сферу трудового права. Этот труд не является наёмным, а относится к категории договорного труда. Свобода трудового договора в этом случае отсутствует, в то время как продолжительность рабочего дня, итоговый учет рабочего времени, охраны труда и предоставление времени для отдыха у уголовно-исполнительных учреждений регулируется законодательством о труде.

Рассматривая содержание правового регулирования труда осужденных к лишению свободы, необходимо руководствоваться нормами международных нормативных актов. Именно их положения позволяют осознать место и роль труда как одного из способов исправления осужденных. Так, в п. 26.1 Европейских тюремных правил предусмотрено, что труд в местах лишения свободы необходимо рассматривать как позитивный способ влияния. Администрация учреждения исполнения наказания должна предпринимать усилия для обеспечения осужденных достаточным количеством полезного труда. Позитивная роль труда определена и в Минимальных стандартах правил обращения с осужденными.

Сегодня следует констатировать, что в условиях неблагоприятной рыночной экономики значительное количество осужденных не привлекаются к труду.

По мнению экспертов, одним из способов защиты прав осужденных, которые не привлекаются к труду по вине администрации УИН является выплата помощи по безработице. Обязанность государства состоит не только в признании права осужденного на труд, но и в обеспечении его права на получения пособия в случае невозможности трудиться.

Безусловно, это предложение заслуживает на одобрение, но сегодня, когда Украина переживает как экономический, так и политический кризис, реализация этого права выглядит утопией.

Мальчевська А. О.,

*слухач магістратури Інституту
кримінально-виконавчої служби*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Серед усього спектру кримінальних покарань в нашій країні вирізняють такий вид, як довічне позбавлення волі, що полягає у позбавленні волі особи на строк від набрання вироком суду законної сили до смерті засудженого. На даний час цей вид покарання є досить проблемним і несе в собі низку питань, які є актуальним на сьогоднішній день і потребують негайного вирішення.

Що ж таке довічне позбавлення волі? Актуальне питання сьогодення, тому що законодавством дане поняття не визначене. Розглядаючи дане питання вчені самі пропонують певні варіанти визначення «довічного позбавлення волі», наприклад, довічне позбавлення волі – це найтяжчий вид основних покарань, що полягає в довічній (пожиттєвій) ізоляції особи, визнаній судом винною у вчиненні особливо тяжкого злочину, від суспільства в спеціальних кримінально-виконавчих установах [1].

Більшість країн світу в своїх системах покарань мають даний вид покарання. В Україні довічне позбавлення волі замінило собою смертну кару, застосування якої допускалося Кримінальним кодексом (1960 р.). Саме 29 грудня 1999 р. Конституційний Суд України визнав, що норми Кримінального кодексу 1960 р., які передбачають можливість застосування смертної кари (розстрілу), суперечать Конституції України і тому не підлягають застосуванню. Слід нагадати, що при вступі України до Ради Європи вона взяла на себе зобов'язання дотримуватися Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, поставивши підпис під протоколом № 6 стосовно скасування смертної кари. У статті 1 цього Протоколу, зокрема, міститься положення, згідно з яким на теренах Європи смертна кара має бути скасована, а жодна людина в державах-членах Ради Європи не може бути засуджена до такого покарання або страчена.

Як член Ради Європи, Україна погодилась беззаперечно дотримуватись цієї норми та розглядати положення протоколу № 6 як додаткові статті Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини. Беручи до уваги ці обставини (на додаток ще й під загрозою відлучення від європейського співтовариства) та підтверджуючи таким чином європейській вибір шляху розвитку нашої країни і місцею досягнення більшого єднання з державами-членами Ради Європи, 22 лютого 2000 р. Верховна Рада України внесла відповідні зміни та доповнення до чинного на той час кримінального та виправно-трудового законодавства,

скасувавши покарання у виді смертної кари та ввівши до системи покарань довічне позбавлення волі.

Даний вид покарання встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом України, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Цей вид покарання є найсуворішим із усіх видів основних покарань, який полягає у пожиттєвій ізоляції засудженого від суспільства в спеціальних виправних установах. Довічне позбавлення волі застосовується судом тільки тоді, коли воно вказане в санкції норми Особливої частини Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за вчинення злочинів.

Зважаючи на те, що в даний період в Україні проводиться реформування Державної кримінально-виконавчої служби, то доцільним було б розглянути такі питання як: зменшення кількості років, які необхідно відбутися у в'язниці для отримання можливості бути звільненим від довічного позбавлення волі, а також умовно-дostroкового звільнення таких засуджених.

Якщо звернутися до досвіду країн із розвиненими системами виконання покарань, то ми будемо здивовані їх прикладом. Мінімальна кількість років, які необхідно відбутися у в'язниці для отримання можливості бути звільненим від довічного позбавлення волі, є такою: Австрія (15), Бельгія (15 зі збільшенням до 19 або 23 років для рецидивистів), Болгарія (20), Кіпр (12), Чехія (20), Данія (12), Фінляндія (12), Франція (зазвичай 18), Німеччина (15), Греція (20), Угорщина (20), якщо суд не встановив іншого), Ірландія (початковий розгляд комісією по умовному звільненню після 7 років, за винятком окремих видів вбивств), Ліхтенштейн (15), Люксембург (15), Монако (15), Румунія (20), Швеція (10), Швейцарія (15 років, що може бути зменшено до 10), Македонія (15) [2]. Це пояснюється послідовним втіленням ідеї скасування, вслід за скасуванням смертної кари, і довічного ув'язнення, окремі прибічники чого вказують, що це є «новою перспективою прогресу».

На думку автора, Україні не завадили б такі зміни, тому що зменшення кількості років, які засуджений повинен відбутися в установі виконання покарань потягне за собою зменшення фінансових витрат на утримання даної категорії засуджених, що є позитивним кроком в нелегкі для країни часи. Відбувши 10 років у виправній колонії, а не 20 говорити про те, що засуджений має більше шансів повернутися до соціуму, що ще не всі зв'язки з рідними, з друзями втрачені.

Засуджені довічно – це єдина категорія засуджених, які не можуть бути звільнені умовно-дostroково, незважаючи, що це питання давно та успішно використовується в інших країнах. Так, згідно із статистичними даними, опублікованими експертами Ради Європи, засуджені до довічного позбавлення волі, до яких застосовано умовно-дostroково звільнення, найрідше потрапляють знову за ґрати, оскільки добре усвідомлюють, що, коли хоча б тришечки відійдуть знову за ґрати, яка від них вимагається, то будуть засуджені знову, і тоді вже до смерті. Крім того, вони старіють, і треба враховувати, що вік теж лікує від злочинства.

У вище названих країнах зазвичай мова йде про можливість умовно-дostroкового звільнення, а не помилування, адже перше є більш об'єктивним, дає